

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КОТКОВА Людмила Іванівна

УДК 811.161.2'37'38

**ІДІОЛЕКТ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА:
ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ СКЛАДНИКИ**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2017

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
БОЙКО Надія Іванівна,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, завідувач
кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
БИБИК Світлана Павлівна,
Інститут української мови НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
стилістики та культури мови;

кандидат філологічних наук, доцент
ХОМИЧ Тетяна Леонідівна,
Чернігівський національний університет
імені Т. Г. Шевченка, доцент кафедри
української мови і літератури.

Захист відбудеться «28» квітня 2017 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.25 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14, ауд. 7-3).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «28» березня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Гальона

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасна лінгвістика є антропоцентричною, вона зосереджує увагу на питаннях комунікативної ролі мови, функціональних можливостей її одиниць, семантичного переосмислення й ускладнення художнього слова, збагачення його емотивно-аксіологічних планів, зв'язків із ментальністю народу; на процесах виявлення найрізноманітніших інтенцій адресанта (суб'єкта) мовлення, об'єктивації індивідуальних чинників і їхньої співвіднесеності з мовною картиною етноспільноти; на аналізі механізмів, способів та засобів «суб'єктивного увиразнення мови» (С. Я. Єрмоленко).

В українському та зарубіжному мовознавстві, що постійно розширює можливості свого наукового пошуку й активно взаємодіє із суміжними науковими дисциплінами (психологією, когнітивістикою, культурологією, аксіологією, етнографією та ін.), простежується посилена увага до мовотворчості окремих письменників. В україністиці помітно зростає кількість досліджень, присвячених аналізу специфічних рис дискурсу передусім тих українських письменників, чий імена та твори ще донедавна були вилучені з культурологічного, літературознавчого та мовознавчого об'єктів вивчення.

Тривалий час літературна спадщина В. Винниченка не досліджувалася в Україні, була під забороною, як і творчість інших письменників-емігрантів – Б. Лепкого, У. Самчука, Є. Маланюка, Олега Ольжича, Т. Осьмачки. Їхні імена або замовчувалися, або характеризувалися в контексті з іменами «ворогів народу», «українських буржуазних націоналістів». Лише зараз твори цих митців повертаються до мовно-літературного процесу, стають предметом наукових студій.

Українське мовознавство має значні успіхи у вивченні художніх дискурсів як особливих мовно-естетичних витворів, ментально маркованих знаків української культури. Традиції української школи лінгвостилістичного вивчення ідіолекту письменника започатковані в роботах О. О. Потебні, І. Я. Франка, Л. А. Булаховського, обґрунтовані й розвинені в працях І. К. Білодіда, В. М. Русанівського, С. Я. Єрмоленко, П. Ю. Гриценка, В. С. Калашника, В. В. Жайворонка, Н. М. Сологуб, Л. І. Мацько, Г. М. Колесника, А. К. Мойсієнка, С. П. Бибик, Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз, Л. В. Кравець, Н. О. Мех, Л. О. Пустовіт, Л. О. Ставицької, І. С. Гнатюк, Г. М. Сюті й багатьох інших дослідників. У низці праць українських мовознавців сформовані основні поняття про ідіолект, ідіостиль, художній текст загалом як специфічно змодельовані багаторівневі структури, що мають самобутні закони побудови й функціонування. Кожне дослідження передбачає розв'язання нових проблем, пропонує інші підходи до розкриття авторської мовної картини світу, засобів вербалізації концептосфери митця, зокрема складників ментально-лінгвального комплексу, та формулює пропозиції щодо перспективних шляхів їхнього здійснення.

Сучасна лінгвістика, розвиваючись в антропологічному напрямі, вивчає індивідуально-авторські мовні картини світу, закодовану інформацію, своєрідність засобів і способів експресивізації мовомислення окремого митця, ментально-культурні зв'язки мови з мисленням індивіда, його внутрішнім світом, загальнолюдськими та національними цінностями. Антропоцентричні мовні проблеми привертають особливу увагу дослідників у процесі вивчення не мови взагалі, що мислиться передусім в абстракції, як система систем, а індивідуального мовлення зокрема, у його конкретних функціональних виявах. Щоб повніше й ґрунтовніше дослідити національну мову на певному етапі її розвитку, потрібно виявити й вивчити специфічне в ідіолектах її носіїв.

У літературознавчому аспекті художню творчість В. Винниченка досліджували М. Г. Жулинський, Г. О. Костюк, В. Є. Панченко, Л. З. Мороз, Г. М. Сиваченко, Т. І. Гундорова, О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська, С. П. Михида, О. Г. Ковальчук, В. П. Хархун, О. В. Брайко, О. В. Векуа, С. С. Присяжнюк, Н. І. Михальчук, Т. В. Маслянчук та ін.

До здобутків у вивченні ідіолекту В. Винниченка належать три дисертації. Ономастикон прозових творів досліджувала Г. П. Лукаш (1997), мові ранніх творів письменника присвятила дисертаційну працю Л. О. Науменко (2003), у лінгвокультурному аспекті вивчав мову драматичних творів автора В. Б. Білоус (2007). Неабиякий інтерес учених до мовотворчості В. Винниченка засвідчують статті В. М. Русанівського, Н. П. Плющ, Л. П. Дідківської, Н. Г. Сидяченко, Л. І. Шевченко, О. В. Болюх, О. А. Мороз, А. І. Бондаренко, Н. В. Устенко та ін.

Проте в українському мовознавстві досі немає комплексної праці, присвяченої вивченню всього художнього доробку В. Винниченка, характеристиці ідіолекту письменника крізь призму механізмів вербалізації його концептосфери; виявленню домінант і констант мовної картини світу митця; з'ясуванню функціонально-стилістичних особливостей ментально-лінгвального комплексу письменника та експресивного потенціалу його мовомислення.

Актуальність дисертаційної праці зумовлена необхідністю комплексного поглибленого вивчення лексичної та фразеологічної ідіосистем мови у творах української художньої літератури шляхом дослідження ідіолектів визначних українських письменників, потребою уточнити статус понять «ідіолект» і «ідіостиль» відповідно до сучасних лінгвостилістичних концепцій. Виокремлення й аналіз лексичних і фразеологічних маркерів ідіолекту В. Винниченка, дослідження концептосфери його творчого доробку сприятиме не лише виявленню в мовотворчості митця самобутніх рис – репрезентантів його мовної картини світу, художньо-мовленнєвої системи, індивідуальної манери відбиття фрагментів національної картини світу, а й дасть можливість простежити їхню еволюцію, зафіксувати мовні особливості як вияви окремого націолекту. Доцільність вивчення

ідіолекту окремого письменника не викликає сумнівів, оскільки українське мовознавство ще не має спеціальних монографічних досліджень, присвячених лінгвостилістичній характеристиці концептосфери автора, мовних констант і домінант як важливих складників ієрархії ідіолекту, репрезентованих лексичними одиницями (далі – ЛО) та фразеологічними одиницями (далі – ФО) – маркерами мовомислення В. Винниченка. Мовотворчість письменника новаторська за змістом і формою; у його прозі, драматургії та щоденникових записах порушено актуальні для доби соціальних змін філософсько-інтелектуальні, соціальні й морально-психологічні проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна праця виконана в межах комплексної проблеми кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя – «Граматичні й семантичні аспекти функціонування лексики та фразеології української мови». Тему дисертації затверджено вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 8 від 5 квітня 2007 року), схвалено Науковою координаційною радою «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 42 від 13 травня 2008 року).

Метою дисертаційної праці є визначення та лінгвостилістичне дослідження лексичних і фразеологічних складників мови прозових та драматичних творів, щоденникових записів В. Винниченка, що репрезентують концептосферу письменника, світобачення, мовомислення й експресивний потенціал художнього ідіолекту автора. Досягнення цієї мети передбачало розв'язання таких **завдань**:

1) окреслити теоретичні засади вивчення ідіолекту окремого письменника в сучасній лінгвістичній парадигмі;

2) обґрунтувати лінгвістичну сутність понять «ідіостиль», «індивідуальний стиль», «ідіолект», уточнити їхній статус відповідно до сучасних лінгвостилістичних концепцій;

3) визначити методологічні засади дослідження ідіолекту письменника;

4) виокремити константи і домінанти ідіостилю й ідіолекту В. Винниченка;

5) схарактеризувати концептосферу ідіолекту В. Винниченка крізь призму виокремлених констант і домінант, що відбивають особистісні фрагменти його мовної картини світу;

6) дослідити склад лексичних, фразеологічних одиниць та стилістичних ресурсів, що забезпечують механізми функціонально-семантичного структурування концептосфери ідіолекту письменника;

7) виявити та проаналізувати домінантні експресивні маркери ідіолекту В. Винниченка як ключові складники його мовомислення, репрезентанти самотутніх рис системи образних засобів автора.

Об'єкт дослідження – мова прозових, драматичних творів та щоденникових записів Володимира Винниченка.

Предмет дослідження – лексичні, фразеологічні одиниці та стилістичні засоби як ключові ментально-лінгвальні складники ідіолекту митця, репрезентанти індивідуально-авторської системи експресивних засобів на лексико-семантичному, фразео-семантичному, функціонально-стилістичному рівнях; концепти в ролі маніфестантів особливостей мовної картини світу письменника.

Методологія та методи дослідження. Дисертаційна праця спирається на два методологічні принципи сучасного мовознавства: антропоцентризм і функціоналізм. Засадничими для дисертації є ідеї українських та зарубіжних лінгвістів про ідіолект письменника як самобутній і специфічний феномен, індивідуалізовану «версію» загальнонародної мови.

Для розв'язання поставлених завдань використано кілька **методів**, а саме: описовий та метод функціонально-стилістичного аналізу (для визначення експресивного потенціалу ЛО та ФО); метод контекстного аналізу, який уможлиблює виявлення вербалізаторів концептосфери митця, спостереження над словом і фразеологізмом у художньому тексті, пізнання ідіолекту письменника в контексті простору й часу; метод лінгвокультурологічного аналізу (для з'ясування ролі окремих ЛО та ФО у вираженні світоглядних орієнтирів автора); метод компонентного аналізу (для виявлення семантичних структур аналізованих ЛО та ФО). Цій же меті слугує й методика дистрибутивного аналізу, що виявляє сполучуваність слів та їхні взаємовпливи; прийом декодування художнього тексту на тлі історичного та соціокультурного контексту епохи, із яким пов'язане сприйняття семантики ЛО та ФО. Використано елементи методу кількісних підрахунків (для порівняння загальнономовних й оказіональних уживань ЛО та ФО).

Матеріал дослідження становлять близько 5000 контекстів, що містять ідіолектно марковані ЛО та ФО. Матеріал дібрано шляхом суцільного виписування з прозових та драматичних текстів, щоденникових записів В. Винниченка ЛО та ФО, що репрезентують ідіолект письменника на лексико-семантичному, фразео-семантичному й функціонально-стилістичному рівнях. У роботі проаналізовано 1165 одиниць.

Джерелами фактичного матеріалу були прозові й драматичні твори В. Винниченка, що увійшли до 23-томника видавництва «Рух», а також збірки та видання окремих творів: «Краса і сила» (1989), «Вибрані п'єси» (1991), «Між двох сил» (1991), «Оповідання. Слово за тобою, Сталіне! Чорна Пантера і Білий Медвідь» (1999), «Сонячна машина» (1989), «Щоденники», опубліковані в журналі «Київська старовина» (2001–2003) та ін. Під час лексико-семантичного, фразео-семантичного й функціонально-стилістичного аналізів використано «Словник української мови»: в 11 т. (1970–1980), «Великий тлумачний словник сучасної української мови»

(2002), «Фразеологічний словник української мови»: у 2 кн. (1999), «Словник синонімів української мови»: у 2 т. (1999–2000), «Словник епітетів української мови» (1998) та інші лексикографічні праці.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що вона є першим в українському мовознавстві монографічним дослідженням лексичних, фразеологічних одиниць і стилістичних засобів усього художнього доробку В. Винниченка. Обґрунтовано лінгвістичну сутність понять «ідіостиль», «індивідуальний стиль», «ідіолект», уточнено їхній статус відповідно до сучасних лінгвостилістичних концепцій. Визначено методологічні засади дослідження ідіолекту письменника.

У роботі вперше виявлено й схарактеризовано константи і доміанти ідіостилю й ідіолекту письменника; кваліфіковано склад лексичних, фразеологічних одиниць та стилістичних ресурсів крізь призму механізмів вербалізації концептосфери В. Винниченка. Установлено, що лексичні, фразеологічні одиниці та стилістичні засоби репрезентують антропоцентричність ідіолекту, особистісні фрагменти мовної картини світу автора, відбивають особливості ментально-лінгвального комплексу митця. Здійснено лексико-семантичний, фразео-семантичний та функціонально-стилістичний аналіз ЛО та ФО ідіолекту В. Винниченка як ключових складників його мовної картини світу, виразників індивідуально-авторської системи експресивних засобів. Декодовано семантичні плани лексичних та фразеологічних одиниць крізь призму породження і сприйняття художнього тексту на тлі історичного та соціокультурного докiлля й на рівні мовлення індивіда, його світоглядних та лінгвокультурологічних орієнтирів.

Теоретичне значення дисертаційної роботи виявляється в тому, що її положення поглиблюють теоретичні засади вивчення мовної картини світу, ідіолекту окремого письменника. У дослідженні на основі сучасних лінгвістичних парадигм обґрунтовано лінгвальну сутність понять «ідіостиль», «індивідуальний стиль», «ідіолект», уточнено їхній статус відповідно до сучасних лінгвостилістичних концепцій, виявлено взаємозв'язки між поняттями «ідіолект», «мовна особистість», «ідіосвіт письменника», «концептосфера ідіолекту»; обґрунтовано доцільність уведення до наукового обігу поняття «ідіолектема».

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їхнього використання у викладанні вишівських курсів лексикології та фразеології, стилістики української мови, лінгвістичного аналізу художнього тексту, лінгвокультурології; у процесі підготовки й читання спецкурсів зі стилістики та історії української літературної мови. Зібраний і систематизований фактичний матеріал має значення для лексикографічної та фразеографічної роботи – створення словників мови письменників.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Матеріали дисертаційної роботи обговорено на спільному засіданні кафедри української мови факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 7 від 31 січня 2017 р.).

Наукові доповіді з теми дисертаційної роботи виголошено на таких міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: XI Міжнародні Карські читання «Ю. Ф. Карський і сучасне мовознавство» (Ніжин, 2007); «Філологічна наука на межі тисячоліть: набутки та перспективи» (Ніжин, 2008); «Ніжинська історико-філологічна школа: минуле, сьогодення, майбутнє» (Ніжин, 2008); «Творча спадщина Миколи Гоголя і сучасний світ» (Ніжин, 2008); «Мова як світ світів. Поетика текстових структур» (Київ, 2009); «Мова як світ світів: поетика і граматики текстових структур» (Київ, 2012); «Граматичні та семантичні аспекти функціонування мовних одиниць» (Ніжин, 2013); «Ідіолект Михайла Коцюбинського в контексті сучасних лінгвістичних парадигм» (Ніжин, 2015); «Лінгвізація світу» (Черкаси, 2016); «Лінгвоукраїністика у вищих навчальних закладах 1-ої половини ХХ століття» (Ніжин, 2007); «Феномен Олесь Гончара в духовному просторі українства» (Полтава, 2008); «Репресовані мовознавці» (Ніжин, 2009); «Роль Пантелеймона Куліша в історії української мови, літератури та культури» (Ніжин, 2010); «Граматичні та семантичні аспекти функціонування мовних одиниць», (Ніжин, 2011); «Театр корифеїв і українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХІ ст.» (Глухів, 2012); «О. П. Довженко – видатний український культурний діяч ХХ століття: Довженківські читання» (Глухів, 2012); «Шевченкове слово в українському мовному просторі (До 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка)» (Ніжин, 2014); «Всеукраїнські Грищенківські читання» (Ніжин, 2016).

Публікації. Основні положення дисертаційної праці викладено в 11 наукових публікаціях, із яких 8 статей – у фахових виданнях України, 1 – у закордонному виданні.

Структура й обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (327 позицій), списку джерел фактичного матеріалу та їх умовних скорочень. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 247 сторінок, обсяг основного тексту – 216 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання, наукову новизну й методи дослідження; окреслено його об'єкт і предмет; визначено теоретичну й практичну цінність одержаних результатів;

схарактеризовано джерела фактичного матеріалу; подано інформацію про рівень апробації положень дисертації.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження ідіолекту письменника» обґрунтовано лінгвістичну сутність понять «ідіостиль», «ідіолект», «ідіосвіт», «мовна особистість», «індивідуально-авторська картина світу»; уточнено їхній статус відповідно до сучасних лінгвостилістичних концепцій; виокремлено й схарактеризовано константи та доміанти ідіостилю й ідіолекту В. Винниченка.

У процесі характеристики індивідуальних доміант і констант художніх текстів для позначення сукупності мовних рис мовотворчості певного письменника в сучасній лінгвістиці використовують терміни «ідіостиль», «індивідуальний стиль», «ідіолект», «стильова манера» тощо, експлікуючи як широке, так і вузьке їх витлумачення. Поняття індивідуального стилю як своєрідного, історично зумовленого феномена належить до ключових категорій у сфері стилістики тексту. Індивідуальний стиль (ідіостиль) постає як історично вмотивована система засобів і форм, спрямованих на вербалізацію авторських художніх ідейно-тематичних констант і доміант, що формують сутність кожного мистецького твору. Ідіостиль водночас трактуємо і як суму, низку чи комплекс особливостей, і як специфічний спосіб художньо-образного осмислення фрагментів картини світу, індивідуальну систему, що експлікується через зіставлення з іншими, також індивідуальними системами.

Індивідуальне мовлення (ідіолект) кваліфікуємо як найважливіший складник індивідуального стилю. У роботі підтримуємо погляди тих мовознавців, що розмежовують ці феномени, вважають поняття ідіостилю дещо ширшим, таким, що відбиває інтенції автора, поєднує його мовомислення й образний світ крізь призму мовно-естетичних знаків національної культури. Ідіолект – це передусім сукупність мовних форм, індивідуальне мовомислення, представлене авторськими особливостями використання різнорівневих мовних засобів, вербалізаторів психофізіологічної організації та специфіки життєвих умов і творчих орієнтирів автора. Ідіолект є основою, підґрунтям для формування ідіостилю письменника.

Художній ідіолект В. Винниченка – це вияв індивідуального, творчого осмислення літературної й живої народної мови крізь призму загальної культури, численних реалій культурно-етнічного буття, ідейно-тематичного розмаїття текстів, їхнього глибокого психологізму на тлі загостреного відчуття понять «місце» й «час», опозиції «своє – чуже» й ностальгійних інтенцій. Ідіолект – основа художньої своєрідності тексту, вияв таланту, характеру, життєвого досвіду, особливостей світобачення й мовомислення письменника.

Як самостійний об'єкт дослідження стиль художнього тексту – це діалектична єдність загальномовних стереотипів й поодиноких уживань, спрямованих на забезпечення неповторності, якісної оригінальності твору. Найчастіше митець не

добирає спеціально мовні структури, а мислить саме такими, а не іншими мовними одиницями, структурами, що спроможні витворювати, моделювати складні індивідуальні художні образи, демонструючи нерозривні зв'язки типового й індивідуального. Моделювання особливого лінгвального світу митця забезпечують індивідуальне світосприймання та психологія мовотворчості. Мовлення митця обов'язково містить і типове, й індивідуально-авторське. Ідіолект письменника ґрунтується на діалектичній єдності загальномовного та індивідуального, одиничного, тобто тих ознак, які формують неповторність, якісну самотність та оригінальність твору.

У роботі обґрунтовано важливість уведення до наукового обігу поняття «ідіолектема», основною формою якого вважаємо слово або словосполучення, тотожне слову. Цей феномен схарактеризовано як одиницю, що акумулювала в конкретному вживанні авторські інтенції, набула специфічного, самотнього, відмінного від узуального, стилістичного, семантичного й конотативного змісту та стала репрезентантом експресивного потенціалу тексту. Визначено ідіолект як систему різнорівневих мовних одиниць – репрезентантів авторського «Я».

До констант і домінант ідіолекту В. Винниченка належать: 1) творча вербальна свобода й широке вживання лексико-семантичного складу загалом і лексики окремих шарів зокрема (поєднання загальноновживаних і специфічних елементів (некодифікованих (ненормативних) ЛО, слів-оказіоналізмів тощо); 2) ключові слова (ідіолектеми) – вербалізатори концептосфери письменника, вияви самотності його мовомислення; 3) залучення до системи експресивних засобів узуальних і трансформованих ФО; 4) система образних засобів, прийоми моделювання експресивних домінант і констант – індивідуально-авторських семантичних тропів та стилістичних фігур; 5) особливі способи, прийоми та засоби вербалізації внутрішніх станів персонажів; 6) абсолютна антропоцентричність художніх просторів автора. Усе це формує ідіолект письменника, забезпечуючи своєрідність та неповторність його образної картини світу.

У другому розділі **«Лексико-фразеологічні засоби вербалізації концептосфери ідіолекту В. Винниченка»** витлумачено концепт як ментальну сутність, репрезентовану мовними одиницями, елементами інформаційної структури свідомості; визначено домінантні складники концептосфери ідіолекту письменника, схарактеризовано їх як систему фрагментів довкілля, що художньо осмислюються, оцінюються та відтворюються інтелектом автора. Установлено склад ЛО та ФО, що слугують засобами узуального або оказіонального функціонально-семантичного структурування концептів.

Концептосфера ідіолекту В. Винниченка – це сукупність домінантних концептів, вербалізованих ключовими лексемами та фраземами в їхньому функціонально-стилістичному вимірі, парадигматичних і синтагматичних

взаємозв'язках, що об'єктивують їхні семантичні плани в художніх текстах і виявляють знання законів і зв'язків, зафіксованих у мовній системі й необхідних в індивідуальному мовомисленні, текстотворенні, образотворенні тощо. Вербалізація концептів передбачає використання комплексу мовних засобів через призму ідейно-художнього осмислення тексту, мотивування й уживання мовних одиниць у конкретній стилістичній функції. Формування суб'єктивного образу об'єктивної дійсності неможливе без залучення ментальних понять, психічних ресурсів свідомості автора, його концептуальної системи, об'єктивованої за допомогою низки мовних парадигм – насамперед лексико-семантичних та фразео-семантичних груп.

Діапазон концептосфери ідіолекту В. Винниченка охоплює низку ментально маркованих денотативних і детермінованих ментальністю народу почуттєвих сфер. До ключових в ідіолекті В. Винниченка належать концепти *краса, сила, добро – зло, життя – смерть, свій – чужий, воля – неволя, Дніпро, Україна, хата, людина, жінка, чоловік, природа, земля, степ, пам'ять, ностальгія, духовність, душа, кохання* та ін. Вербалізатори концептів функціонують не як нейтральні найменування, а як стилістично марковані, антропозорієнтовані, сформовані на основі суб'єктивної волі автора. Концепти репрезентують фрагменти українського довкілля, усвідомлення автором свого «Я» в цьому світі. До найпродуктивніших належать *степ, соловейко*, гідронім *Дніпро*, а також репрезентанти лексико-семантичної групи «небесна сфера» (*сонце, небо, зорі*) та «явища природи» (*вітер, хмари*). Вони експлікують категорію індивідуально-авторського, репрезентують процеси вербалізації широкого психоментального тла, на якому втілюються інтенції, почуття, національні стереотипи світобачення й мовомислення письменника.

Концепт *краса* В. Винниченка актуалізував в українській культурі та ввів його до європейського контексту. Його вербалізовано засобами ідіолекту й на основі ментально-лінгвального комплексу, завдяки лінгвокреативним здібностям автора, що стимулюють творчу діяльність і забезпечують своєрідність та неповторність образної картини світу письменника. В основі об'єктивації концепту лежать різні механізми, засоби і способи моделювання відповідної шкали цінностей, репрезентації абсолютно свого змісту і лише свого бачення краси, порівняймо: 1) *І ця катеринка, і клаттик неба... все ж це життя, все повне свого змісту й своєї краси*; 2) *Покинь ти свою красу! Єсть вище краси твоєї. І я люблю в тобі те, що вище краси*.

Вербалізацію концепту *краса* здійснено способом експліцитного та імпліцитного вираження значень ідіолектом, що називають, позначають це поняття. Експліцитне та імпліцитне вираження поняття *краса* забезпечують вербалізатори, організовані за принципом поля. До ядра структури основного концепту належать лексеми з тотожними чи близькими семантичними планами (*краса, врода*), до

приядерної зони – похідні від них означальні слова – *красивий, красний, прекрасний, вродливий*, а також семантично близькі прикметники – *гарний, хороший*. Периферія представлена індивідуально-авторськими, асоціативно-образними найменуваннями. Значеннєві плани ЛО репрезентують ознаку *краса* як рису, властивість, притаманну суб'єктам чи явищам довкілля. Такі ЛО забезпечують загальне зовнішнє портретування осіб, не конкретизуючи окремих деталей: *високий гарний циган; хороша, як радість, як молоде, тепле чуття; хороша, як мрія бажана*. Як афоризми письменника кваліфікуємо вислови: *Артист мусить бути вільним од усього і жерцем тільки краси!*; *Було колись в українців таке військо, яке не знало сім'ї. Це були рицарі війни і краси!* (про запорожців); *Краса вічна... краса – в чисто людському; З таким лицем, як у неї, не може бути погана душа*.

Вербалізатори концепту *краса* мають антропоцентричну й гендерну зорієнтованість, вони характеризують насамперед жінок, ідеалізовані етносом зв'язки зовнішньої і внутрішньої краси: *Хороша собі така жінка, теж дуже привітна, гостинна ще тою первісною, природною гостинністю, що лишилася ще в людей природи*. Аналіз виявив, що авторські уявлення про красу не завжди суголосні з етнічними, проте вони відбивають основні типові риси українок, почуття любові до України, усвідомлення сили й краси її народу. Зовнішня краса вербалізована багатопланово, мовні засоби її репрезентації засвідчують самотність автора в портретуванні жіночих образів: *Проти волі задивився на красу її... на сірому тлі стіни, – на ту красу, що не б'є в вічі, що на перший погляд ледве примітна, а тільки в неї вдивився, можна впиться й очима, й серцем, всею істотою. То була краса, що виховується тільки на Україні, але не така, як малюють деякі з наших письменників. Не було в неї ні «губок, як пуп'янок, червоних, як добре намисто», ні «підборіддя, як горішок», ні «щок, як повная рожка», і сама вона не «вилискувалась, як маківка на городі». Чорна, без лиску, товста коса; невисокий, трохи випнутий лоб; ніс тонкий, рівний, з живими ніздрями; свіжі, наче дитячі губи, що якимось мило загинались на кінцях; легка смага на матових, наче мармурових щоках і великі, надзвичайно великі, з довгими віями, темно-сірі очі, з яких, здавалось, дивлячись, наче лилося якесь тихе, м'яке, ласкаве світло, – то була й уся краса сієї дівчини*. Повноту реалізації авторських інтенцій забезпечують елементи контрастів: 1) красу дівчини змальовано *на сірому тлі стіни*; 2) побачена автором краса дещо інша, *не така, як малюють деякі з наших письменників*; 3) пильне, але мимовільне й спокійне замилування вродою дівчини. Сентенція *То була краса, що виховується тільки на Україні* засвідчує, що носієм краси постає не окремий персонаж (Мотря), а весь український народ із його культурою, національно маркованими атрибутами, типовими зовнішніми рисами, індивідуальними уявленнями автора про красу.

Вербалізацію концепту репрезентують метафори, зокрема *дівчина – янгол, жінка – богиня*. В основі першої – контраст кольорономенів *чорний – білий*,

антонімічну семантику яких посилюють інтенсиви (*надзвичайна, страшенно*), епітети, порівняння та просодичні засоби: **Краса** *якась надзвичайна. Очі, знаєш, такі чорні, великі, блискучі страшенно... І біла коса! Зовсім біла... біла, як чистий льон... І чорні брови... Надзвичайна краса!..* Друга забезпечує амбівалентні контекстні характеристики: *Ви... Матір Божа!* – захоплено; *Велика жінчина, свята!* – глузливо, іронічно; *Одне слово – ангел* – іронічно. Звернення до божественних символів жіночої вроди – це своєрідний порятунк, спосіб поліпшення довкілля загалом.

Національне бачення чоловічої краси об'єктивовано на тлі загостреного емоційного й фізичного стану, домінування внутрішніх, психологічних мотивів, зумовлених думками про розлуку й експлікованих конотативною семантикою ідіолектеми *давило-щеміло*, трансформованою шляхом контамінації фразеологією *холонуло в неї у грудях* (узуальні – *тисне груди і холоне в серці, холоне душа*) та повторами дієслів: *Прислухалась, як щось давило-щеміло на серці. І хотілось їй... заглянути в вічі і дивиться, дивиться на чудову красу його, на чорнії брови, у карії очі. І почувала вона, як боляче холонуло в неї у грудях із самої думки, що не прийдеється їй більше цілувати його.*

Антропоцентричну сутність концепту *краса* об'єктивують зовнішньопортретні деталі авторського словника: *лице, обличчя, погляд, посмішка, лоб, очі, вії, брови, ніс, губи, щоки, вуса, волосся, коси, шкіра, тіло, фігура, стан, груди* та ін.: *Глянув Ілько у великій очі, зустрівся з глибоким поглядом... ще раз глянув на ласкаву її усмішку; Якби Андрієві сі кучері, сі брови, очі, одно слово, якби він був твоєї краси!*

Виразними репрезентантами концепту *краса* постають назви помешкань: *хата, світлиця, господи, хатина, оселя, обійстя, покій* та ін. Символом України, української краси насамперед слугує концепт *хата* (*біла, білена, рідна, чиста, гостинна, багата, висока, материнська, батьківська, шевченківська, мазана, глиняна* та ін.): *Забіліли білі хатки, як білі розкидані в степу білі камінчики; Стіни хат білі – чисто великодні сорочки дівчат; Звичайні чистенькі, біленькі хатки у садочках.*

Концепт *краса* в ідіолекті письменника постійно перебуває в психологічно-аксіологічній опозиції з *огидним*. Проте якщо прикметники *вродливий, гарний, красивий, доладний, ладний* здебільшого характеризують зовнішність, то ад'єктив *огидний* має значно ширші негативнооцінні значенні плани, указуючи, окрім неприємного зовнішнього вигляду, на поведінку, вчинки людини, які викликають осуд. *Огидне* насамперед слугує засобом контрасту, порівняння, зіставлення, увиразнюючи гарне, прекрасне. Імпліцитно репрезентовано такі контрасти в однойменному оповіданні: *цинізм і святість; приємно і злісно; ніжне, але брехливе лице; білі губи, гострий негарний ніс і чудовий стрункий стан; гарно одягнені, чисті, багаті люди і темні, худі, похмурі і всі наче одного сірого кольору, усі сірі.*

Функціонально-семантичне структурування концепту *сила* об'єктивують 18 значеннєвих планів ЛО та ФО: 1) фізична енергія людини; 2) фізична енергія однорідної маси; 3) фізичний уплив; 4) сукупність розумової і фізичної енергії; 5) тяжка фізична праця; 6) джерело діяльності, спонукання до певних дій, передчуття боротьби; 7) глибина, значущість негативних почуттєвих станів, душевних переживань; 8) найвищий ступінь вияву напруженості, інтенсивність; 9) право багатих розпоряджатися долями бідних; 10) здатність упливати, діяти на когось; 11) внутрішня життєва енергія; 12) здатність людини до вияву своїх духовних можливостей; 13) влада, насильство над селянами; 14) спроможність, можливість переконувати, доводити свою правоту; 15) жіноча краса; 17) фізична енергія тварини; 18) інтенсивність природних явищ.

Ідіолектне функціонально-семантичне структурування концепту *добро* забезпечують ЛО, належні до приядерної зони: *дружба, щастя, любов, надія, допомога, радість, пошана, воля, материнство* та ін. Окрім номінативної об'єктивації концепту, у Винниченковій картині «світу добра» активно функціонують експресивні, здебільшого тропеїчні, засоби: 1) метафори; 2) оксиморонні структури; 3) okazіональні фраземи з протилежними контекстуальними значеннями.

Вербалізатори концепту *зло* об'єктивують 14 семантичних планів: 1) нестерпні умови життя, неволя; 2) вияви егоїзму; 3) вияви роздратування, гніву; 4) нещасні випадки в житті людини; 5) злочинні, аморальні дії; 6) посягання на життя, майно тощо інших людей; 7) різномасштабність злотворення, внутрішня дисгармонія; 8) відсутність співчуття; 9) вияви низки негативних рис характеру; 10) відсутність культури спілкування, толерантності в стосунках; 11) аморальний спосіб життя, відхід від основних законів природи й суспільства; 12) імовірні вияви підступності, провокації; 13) негативні вчинки дітей; 14) смерть як результат зла.

Концептосфери *добра* і *зла* невіддільні від пейзажних замальовок, що моделюють естетичний, образний та символічний семантичні плани. Установлено асоціативні зв'язки дихотомії *добро* – *зло* з концептуальною сферою «природа». Авторським функціонально-семантичним структуруванням концептів *добро* і *зло* є Маніфест Вільної Спільки Творчої Праці, сформульований у романі «Сонячна машина»: *Земля стане райським садом, де не буде більше влади, ні насильства, ні каторги, ні обману, де не буде більше дерев добра й зла, гріха й святості, де буде вічне свято творчості, праці, кохання, радості, краси, співу.*

До ключових в ідіолекті митця належать опозитивні концепти *життя* і *смерть*, репрезентовані приядерною зоною – *щастя, радість, любов, задоволення, молодість, краса і біль, горе, страждання, мука, прокляття, кара, хвороба, гріх, старість, сум, туга, страх*, що знайшли розвиток й об'єктивацію в мовній картині світу автора. Функціонально-семантичне структурування концепту *життя* відбиває

такі його царини, як межі біологічного життя людини, історичне життя України, політичне (революційне) життя, життя українського народу, сторінки державного життя, життя в Україні, життя за кордоном, життя міста, життя села, життя в «закутку», хутірське життя, життя громадське, атмосфера духовного життя, атмосфера родинного життя, період повоєнного життя, життя української еміграції та ін. Концепт *життя* репрезентовано в кодах культури: акустичному, візуальному, локальному, соматичному й предметному.

Вербалізація концептів *життя* і *смерть* репрезентована як прямими номінаціями, так і експресивними – через використання метафор, перифраз та евфемізмів. Останні вживаються й функціонують завдяки дії психологічного захисту, прагненню уникнути з певних міркувань прямої назви імені концепту *смерть*, використанню заміни небажаної номінації її нейтральним чи позитивним еквівалентом, зокрема коли йдеться про завершення земного життя.

У третьому розділі «**Стилістичні характеристики системи експресивних засобів ідіолекту В. Винниченка**» встановлено експресивний потенціал ЛО та ФО як ключових складників, репрезентантів самотніх рис системи виражально-зображальних засобів ідіолекту автора. Проаналізовано колірну гаму, епітети, що акцентують на деталях дистрибутивів, візуалізують абстрактні поняття, вияви почуттєвої сфери; порівняння, марковані активністю функціонування, свіжістю семантики; метафоричні побудови, що постали як результат лінгвокреативної діяльності автора; стійкі словесні комплекси (далі – ССК), що акумулювали національний культурно-історичний досвід, органічно поєднали шкалу загальнолюдських соціальних законів із національними цінностями.

У межах індивідуально-авторської системи різнорівневих експресивних засобів виокремлюємо кольоративи, що репрезентують корпус описово-зображувальних та емотивно-аксіологічних номінацій, домінування кольорів-символів (*жовто-синя* далечінь), спроектованих на модифікації традиційних образних уявлень, асоціацій і створення нових, свіжих характеристик, несподіваних комбінацій (*срібна* сталевість, *золота* ласка сонця, *фіалковий* тон лісів, *бронзове* око, *біло-рожеві* вінчальні серпанки, *чорний* шовк жалоби, *сірий* сум та ін.).

До засобів експресивізації ідіолекту митця належать епітети, що забезпечують характеристики персонажів та фрагментів довкілля, експлікують мовомислення автора, його мовну картину світу, пріоритети, багатство словника й образно-асоціативної палітри. В ідіолекті автора домінують прикметникові епітети, що об'єктивують зазвичай статичні ознаки (*чудні, гострі* очі; *блискучі розумні* очі; *червоні, соковиті* губи; *жовто-сиве* жито). Поодинокі дієприкметникові епітети – позначені динамічністю, пейоративно забарвленими ознаками, що експлікують негативні почуттєві стани, страждання, горе, розпач (*стиснуті, запечені нелюдською мукою* губи; *заякане, засмоктане* обличчя; *зчервоніле* обличчя; *затверділе* лице;

зблідле лице). Об'єктом естетизації постали окремі соматичні епітети до дистрибута вуса: *українські (козацькі, чорні, довгі, темні, шовкові)*, що слугують засобами об'єктивації національних рис, відтворюваних в ідіолекті автора на тлі текстового розгортання асоціації *вуса – чоловіча краса (врода)*.

Епітетні сполуки виформовують як позитивні, так і негативні оцінні характеристики дистрибутів: очі (*янгольські, променисті, чисті, великі, милуючі, гарні, чудові, мрійно-задумливі, чудно-живі, блискучі, горді, молоді, розумні, віясті, спокійно-владні, скульптурні, розгорнені і тьмяно-скляні, полинялі, похмурені, невидючі, стомлені, сонні, затуманені, розгублені, сталеві, злі, ситі, масляні, п'яні, тупі банькуваті, пукаті*); обличчя (*рум'яне, гостреньке, майже дитяче і жовто-пергаментне, тваринне, кам'яне, худе, бліде, похмуре, червоно-іржаве, болісно-сердате, напружено-зле, гнівно-завзяте*).

Експресивними репрезентантами ідіолекту письменника постали порівняння, що моделюють широке коло асоціативних планів, актуалізують образні уявлення про ті фрагменти національної картини світу, характеристики яких побудовані на формуванні нових оказіональних значеннєвих планів ЛО. Такі структури породжують образні асоціації, вимагають адекватного декодування індивідуально-авторських характеристик фрагментів довкілля та системи ментальних вимірів (*усмішка – коса, зорі – цвяшки, спів – куліш, місяць – баба, крики і стрілянина – скирта сухої соломи, в яку кинено сірник* тощо). Водночас порівняння митця мають антропоцентричну природу, репрезентовану найрізноманітнішими зіставленнями, як-от: людина – людина; людина – тварина, людина – природа, людина – предметний світ та ін. Відхід від стереотипів образного мислення експлікують зворотні порівняльні структури, сформовані на основі асоціативно-образних співвіднесень (*синє небо, немов очі у сієї дівчини; зорі, як дівочі очі; сонце червоне, як засоромлена дівчина; місяць, як маленький білий шрам; хмари, ніби пасма волосся*).

До виявів потужного експресивного й лінгвокреативного потенціалу автора належать метафоричні та синекдохічні структури, що репрезентують образний мовосвіт автора. Винниченкова метафора позначена динамічністю й оригінальністю. Вона засвідчує активну позицію мовної особистості, майстерність, творче володіння словом. Метафора є естетичним виміром, складним семантичним утворенням, що відбиває високий рівень структурно-мовної організації художніх текстів автора. Індивідуально-авторська метафора позначена виразною ознакою психологізму й інтелектуалізму митця, належить до чинників самобутності його ідіолекту, в якому природно поєдналися народнорозмовні, просторічні, фольклорні та книжні метафоризовані елементи (*стовпи думок і почувань, недогарки почуття, ланцюг страждань, шкаралупа святості*), що поєднують як близькі, так і досить віддалені реципієнтні зони (*І вмить повітря сколихнулось, розірвалось, згуки насмішкувато й*

гордо струсили тугу, засяяли радістю й скажено понесли і закрутились в бойовому танці; Доктор Верходуб обережно й дбайливо ніс через життя келих своєї мудрості, зібраної по краплі з гірких і солодких квітів буття; Кудлата голова чорного пуделя підводиться від газети, і невеличкі, заглиблені очі старої, розумної й лукавої мавпи з сміхотливою іскоркою пробігають по присутніх). До маркерів ідіолекту автора належать і синекдохічні перенесення, які здебільшого функціонують у межах загальномовної семантико-стилістичної парадигми (***Сталеві очі й дротяні вуса покірно повернені до червоної голівки***).

До констант і образних домінант ідіолекту митця належать ССК, що акумулювали український оцінно- і психоментальний простори, сформовані на основі філософських, міфологічних, сакральних, фольклорних джерел, поєднали почуттєву й інтелектуальну сфери. Маркувальною ознакою ідіолекту автора постали okazіональні (трансформовані) ССК (*щастя – як птиця, випустив, не піймаєш, лови його в десять рук; скажи, що ти любиш, і я скажу, хто ти; ні богові свічка, ні чортові люлька; голос – як сурмонька, та чортова думонька*). ССК відтворюють виразну апеляцію автора до народних скарбів, вербалізації складного почуттєвого світу людини. ССК як репрезентанти картини світу етносу в ідіолекті митця синкретизували концептуальну, мотиваційну та образну площину, стали джерелом експресивності ідіолекту.

У **висновках** узагальнено результати дослідження.

Тексти прозових, драматичних творів та щоденникові записи письменника дають повне уявлення про особливості його ідіостилю та ідіолекту. Творчість В. Винниченка – це програмування та об'єктивація нових ідей, відхід від раціональної моделі текстотворення, орієнтація на антропоцентризм, психологічні вияви авторських інтенцій, на глибоку життєву філософію, продовження в царині розвитку літературної мови традицій Т. Шевченка, І. Карпенка-Карого, Панаса Мирного, М. Коцюбинського та ін.

В. Винниченко мав свою, індивідуальну мовну картину світу, прагнув утілити кращі якості національної мови, добираючи різнорівневі мовні засоби, суголосні з ідейно-тематичним змістом художнього твору, максимально повно виявляючи свої творчі можливості, уподобання і смаки, репрезентуючи багатство образних засобів і точність у вираженні думок. Індивідуальний стиль демонструє манеру оповіді, особливий спосіб мовомислення, семантичне й стилістичне чуття, пошуки оригінальних засобів вербалізації концептуальної картини світу, індивідуалізації семантики й естетики ЛО та ФО.

Терміни *ідіостиль*, *індивідуальний стиль*, *ідіолект* розглядаємо в контексті аналізу художніх текстів, у зв'язку зі способами виявлення системи стильових та стилістичних індивідуально-авторських констант і домінант, що відбивають специфічні способи вербалізації фрагментів концептуальної картини світу,

репрезентують почуттєву сферу та світобачення, світосприйняття, світорозуміння та світовідчуття письменника, самотність його мовомислення. У роботі здійснено розмежування понять *ідіолект* і *ідіостиль* на основі зіставлення обсягу поняття. Семантична структура терміна *ідіостиль* ширша, відповідно ідіолект кваліфікуємо як складник ідіостилію. *Ідіостиль* – сукупність стильових текстоутворювальних констант і домінант, вербалізованих художніх тем, ідей, що зумовили «народження» текстів у певній послідовності. *Ідіостиль* – це вся сукупність експресивних мовних засобів автора, а компонентами *ідіолекту* є лише найвиразніші, найважливіші ознаки ідіостилію.

Основним об'єктом вивчення ідіолекту письменника загалом, як і окремих ідіосистем зокрема, є мовотворчість, мовомислення, репрезентоване в художніх творах автора сукупністю експресивних засобів, які вирізняють окремого митця як індивідуальну особистість із-поміж інших. Підґрунтям самотності ідіолекту письменника постає ментально-лінгвальний комплекс, у формуванні якого провідна роль належить соціуму. Лексевою-маніфестантом авторських інтенцій, специфічних рис ідіолекту, репрезентантом ментально-лінгвального комплексу митця в художньому дискурсі виступає ідіолектема, яку послідовно пов'язуємо з художньо-естетичним слово- та фразеовживанням, іншими самотніми одиницями ідіолекту.

Аналіз мовомислення й мовотворення В. Винниченка дає підстави виокремити низку констант і домінант ідіолекту митця: 1) вербальна розкутість, «безберега» мовна стихія, незаангажованість, абсолютна вільність у використанні всього лексичного та фразеологічного багатства (від високих, кодифікованих – до низьких, некодифікованих елементів); 2) активне залучення розмовних ЛО та ФО, відображених у мовленні соціально різнотипних персонажів (селян, робітників, революціонерів, військових, інтелігенції, жандармів, студентів тощо); 3) потужний експресивний потенціал ЛО та ФО, стилістичних ресурсів, репрезентованих на структурно-семантичному й функціонально-стилістичному рівнях; 4) багата й глибока образність (метафоризація фрагментів довкілля, внутрішнього світу людини на тлі абсолютного антропоцентризму й кордоцентричного колориту, широка й часто віддалена асоціативність); 5) зіткнення різностильових ЛО та ФО в одному контексті; 6) схильність до поєднання емоційно-чуттєвого, психологічного та соціально актуалізованого; 7) орієнтири на лексико-семантичні й фразеологічні експерименти, трансформації, що породжують нові функційно конотовані одиниці, забезпечують кодування значущих для письменника й етноспільноти концептосфер; 8) захоплення мовно-мисленнєвим та інтелектуально-креативним моделюванням контрастів; 9) укралення ностальгійних мотивів, наявних у творах дитячої, революційної й політико-філософської тематики; 10) залучення елементів інтертекстуальності як виявів часопросторових координат – репрезентантів різних культур, епох, сюжетів, тем, ідей, об'єктивованих у межах одного контексту, твору;

11) утвердження ідеї «Я-інший», глибоко самотній; 12) енергетична активність назв (заголовків) прозових та драматичних творів автора – ідіолектем, що належать до ключових знаків його ідіолекту.

Художній доробок письменника осмислено як синтез двох складників – концептосфери, оціненої та відтвореної крізь призму інтелектуального потенціалу автора, й ідіолекту (системи мовних знаків, різнорівневих вербалізаторів коцептосфери, уживаних з узуальними чи оказіональними значеннєвими планами). Останні відбивають зв'язки з мовою епохи, розкривають особливості менталітету письменника, сформованого під впливом соціальних, культурно-історичних умов і маніфестованого крізь призму ментально-лінгвального комплексу.

Концептосфера ідіолекту В. Винниченка репрезентована сукупністю концептів, їх вербалізаторів – ключових ідіолектем у їхньому семантичному й функціонально-стилістичному аспектах, у парадигматичних і синтагматичних зв'язках, що експлікують художнє мовомислення, текстотворення й образотворення. Концептосфера ідіолекту представляє В. Винниченка насамперед як етнічну мовну особистість, вона самотня настільки, наскільки самотній ментально-лінгвальний комплекс автора. Діапазон концептосфери ідіолекту В. Винниченка охоплює низку ментально маркованих денотативних і детермінованих ментальністю народу почуттєвих сфер. Індивідуалізує мовосвіт митця функціонально-семантичне структурування найпродуктивніших концептів: *краса, сила, добро – зло, життя – смерть, Дніпро, хата, жінка, чоловік, небо, зорі, земля, степ, пам'ять, духовність, душа, кохання* та ін. Вони стилістично марковані, етнічно зорієнтовані, антропоморфізовані, сформовані на основі суб'єктивної волі автора, що відбиває тяжіння до певних типів конотацій (меліоративної чи пейоративної). Виявлено домінування пейоративних значеннєвих планів, психологічних та аксіологічних орієнтацій автора. Релевантною ознакою ідіолекту В. Винниченка є вербалізація складників концептосфери паралінгвальними мовними одиницями, до яких належать ЛО та ССК, що «переводять» невербальну інформацію у вербальну.

Особистісні фрагменти мовної картини світу автора відбивають репрезентанти концептосфери, породжені логікою еволюції мовомислення письменника в ідеях – «чесність із собою», «ідея конкордизму», «гармонія людського життя», «гармонія в самому собі і гармонія в суспільстві», «комфорт-порядок», «роздвоєність людини» та ін., а також у різнорівневих засобах вербалізації цих ідей, використанні найрізноманітніших методів і прийомів художнього впливу на читача.

Домінантними маркерами експресивності в ідіолекті В. Винниченка постали ЛО, ССК та змодельовані на їх основі стилістичні ресурси. Кольорономени, епітетні сполуки, порівняльні конструкції, метафоричні й синекдохічні структури вповні відбивають своєрідність художнього світобачення автора в процесі образного моделювання індивідуальної мовної картини світу.

Широка гама кольорономенів репрезентує експресивний потенціал через індивідуальне зорове сприйняття довкілля, новаторство письменника у способах маніфестації авторських інтенцій шляхом ускладнення семантичних структур колірних ЛО фольклорними та національними символами. Оригінальність своєї уяви письменник демонструє через апеляцію до образно-почуттєвої сфери, використовуючи палітру прикметників-епітетів, що акцентують на деталях дистрибутивів, візуалізують абстрактні поняття, надають їм рис конкретності.

Експресивний потенціал індивідуального мовомислення, усі його аспекти, ракурси й параметри об'єктивовано в порівняльних структурах, позначених активністю функціонування, свіжістю семантики, домінуванням емотивно-почуттєвих сфер. Порівняння забезпечують еволюцію, імпліціювання первинного образу, спроможного моделювати інші художні засоби – метафори, антитези, гіперболи, літоти тощо. Відхід автора від стереотипів образного мислення засвідчують зворотні порівняльні структури, сформовані на основі нетипових асоціативно-образних співвіднесень.

Індивідуальність мовомислення В. Винниченка відбивають метафоричні побудови, що постали як результат лінгвокреативної діяльності автора. До базових моделей, образних констант ідіолекту належать антропоморфні та комплексні метафоричні структури.

Потужним засобом експресивізації ідіолекту митця слугують ССК, що акумулювали національний культурно-історичний досвід, органічно поєднали шкалу загальнолюдських соціальних законів, аксіологічних полів із законами специфічно етнічними, що домінують і належать до самотутніх феноменів. Узуальні й оказіональні ССК експлікують мовну картину світу автора, сформовану на українських традиціях, ментальних уявленнях про красу, силу, добро і зло, максимально повно втілених у семантичних планах індивідуально-авторських ССК.

Багатство і різноманітність стилістичних ресурсів, їхня зорієнтованість на взаємодію з різнорівневими експресивними елементами ідіолекту В. Винниченка – вагома підстава кваліфікувати його мовотворчість як феномен, що зробив помітний вплив на розвиток української літературної мови, системи її експресивних засобів, сприяв утвердженню самотутності українського художнього слова, культури, мови.

Видається актуальним подальше лінгвостилістичне дослідження художніх ідіолектів письменників. Вивчення художніх дискурсів різних авторів дасть змогу виявити закономірності моделювання індивідуально-авторських картин світу, оказіонального використання загальнонародної мовної стихії, засобів і способів концептуалізації фрагментів довкілля. Зіставне дослідження текстів одного автора різного часу написання творів уможливить виявлення особливих змін у репрезентації художнього мовомислення, світобачення і світовідчуття художника слова.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коткова Л. І. Епітетні сполуки в ідіолекті В. Винниченка / Л. І. Коткова // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / відп. ред. Г. В. Самойленко. – Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2008. – Вип. 43. – С. 74–80.
2. Коткова Л. І. Реалізація концептів «життя» і «смерть» у художньому світі Володимира Винниченка / Л. І. Коткова // Наукові записки. Серія «Філологічні науки» / відп. ред. Г. В. Самойленко. – Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2008. – С. 16–23.
3. Коткова Л. Метафора в ідіолекті Володимира Винниченка / Л. І. Коткова // Український вимір. – Чернігів, 2009. – Вип. 2 (7). – С. 130–133.
4. Коткова Л. І. Концепти «добро» і «зло» в ідіолекті Володимира Винниченка / Л. І. Коткова // Волинь–Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир : В. Котвицький, 2009. – № 19. – С. 208–218.
5. Коткова Л. І. Порівняльні конструкції в ідіолекті В. Винниченка / Л. І. Коткова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – С. 217–220.
6. Коткова Л. І. Інтерпретація кольороназв в ідіолекті В. Винниченка / Л. І. Коткова // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / відп. ред. Г. В. Самойленко. – Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2009. – Вип. 55. – С. 74–90.
7. Коткова Л. І. Лексико-семантичне наповнення Винниченкової метафори / Л. І. Коткова // Культура слова. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 72. – С. 91–94.
8. Коткова Л. Стійкі словесні комплекси в драмах В. Винниченка / Л. Коткова // Винниченкознавчі зошити. – Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2011. – Вип. 4. – С. 188–200.
9. Коткова Л. Константи і домінанти ідіолекту В. Винниченка / Л. Коткова // Українське мовознавство : міжвідомчий наук. зб. – К. : Вид-во КНУ імені Т. Шевченка, 2012. – Вип. 42/1. – С. 201–205.
10. Коткова Л. І. Ідіостиль, індивідуальний стиль і ідіолект: проблеми розмежування / Л. І. Коткова // Наукові записки. Серія «Філологічні науки» / відп. ред. Г. В. Самойленко. – Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2012. – Кн. 2. – С. 26–29.
11. Коткова Л. И. Понятие концепта в современном языкознании / Л. И. Коткова // Сборник научных трудов Телавского государственного

университета ім. Якова Гогобашвили. – № 1 (26). – Tbilisi –Тбилиси, 2013. – С. 229–233.

АНОТАЦІЯ

Коткова Л. І. Ідіолект Володимира Винниченка: лексико-фразеологічні та стилістичні складники. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2017.

У дисертаційній праці вперше досліджено ідіолект В. Винниченка крізь призму індивідуально-авторської концептосфери, з'ясовано склад лексичних і фразеологічних одиниць, стилістичних засобів мови всього художнього доробку письменника (прозових і драматичних творів, щоденникових записів), що об'єктивують концептосферу, світобачення, мовомислення й експресивний потенціал ідіолекту В. Винниченка.

У роботі вперше виявлено та схарактеризовано константи й доміанти ідіолекту В. Винниченка; визначено склад лексичних, фразеологічних одиниць та стилістичних ресурсів, що належать до засобів їх вербалізації, репрезентують абсолютну антропоцентричність ідіолекту та особистісні фрагменти мовної картини світу автора, відбивають особливості ментально-лінгвального комплексу митця. Здійснено лексико-семантичний, фразео-семантичний і функціонально-стилістичний аналіз лексичних та фразеологічних одиниць ідіолекту В. Винниченка як ключових складників його мовної картини світу, виразників індивідуально-авторської системи експресивних засобів. Декодовано семантичні плани лексичних та фразеологічних одиниць крізь призму породження і сприйняття художнього тексту на тлі історичного та соціокультурного довілля й на рівні мовлення індивіда, його світоглядних та лінгвокультурологічних орієнтирів.

Ключові слова: ідіолект, В. Винниченко, індивідуально-авторський стиль, константи і доміанти ідіолекту, концептосфера, ментально-лінгвальний комплекс, вербалізація, лексична одиниця, фразеологічна одиниця, стилістичні засоби, експресивний потенціал.

АННОТАЦИЯ

Коткова Л. И. Идиолект Владимира Винниченко: лексико-фразеологические и стилистические составляющие. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2017.

В диссертационной работе впервые исследован идиолект украинского писателя В. Винниченко, осуществлен анализ индивидуально-авторской концептосферы, определен состав лексических и фразеологических единиц,

стилистических средств языка всего художественного наследия писателя (прозаических и драматических произведений, дневниковых записей).

В исследовании обобщены теоретические и практические результаты изучения художественного идиолекта, очерчены теоретические основы изучения идиолекта отдельного писателя в современной лингвистической парадигме; определена лингвистическая сущность понятий «идиостиль», «индивидуальный стиль», «идиолект», уточнен их статус в соответствии с современными лингвостилистическими концепциями.

Охарактеризовано понятие индивидуального стиля как своеобразного, исторически обусловленного феномена, принадлежащего к ключевым категориям в сфере стилистики текста. Индивидуальный стиль определен как исторически мотивированная система средств и форм, направленных на вербализацию авторских художественных идейно-тематических констант и доминант, формирующих сущность каждого художественного произведения. Идиостиль одновременно охарактеризован и как комплекс особенностей, и как специфический способ художественно-образного осмысления фрагментов картины мира, индивидуальная система. Идиолект определен как важнейшая составляющая индивидуального стиля.

В работе впервые выявлены и охарактеризованы константы и доминанты идиолекта В. Винниченко: 1) вербальная творческая свобода и широкое употребление лексико-семантического состава в целом и лексики отдельных слоев в частности (сочетание общеупотребительных и специфических элементов, ненормативных лексических единиц, окказионализмов); 2) ключевые слова (идиолектемы) – вербализаторы концептосферы писателя, отражающие индивидуально-авторский стиль и языкомышление писателя; 3) использование экспрессивных средств узуальных и трансформированных фразеологических единиц; 4) система образных средств, приемы моделирования экспрессивных доминант и констант индивидуально-авторских семантических тропов и стилистических фигур; 5) особые способы, приемы и средства вербализации внутренних состояний персонажей; 6) абсолютная антропоцентричность художественных пространств автора. Все это формирует идиолект писателя, обеспечивая своеобразие и неповторимость его образной картины мира.

В диссертации определен диапазон концептосферы идиолекта В. Винниченко, включающей ряд ментально маркированных денотативных и детерминированных ментальностью народа эмоционально-оценочных сфер. К ключевым в идиолекте В. Винниченко принадлежат концепты *краса, сила, добро – зло, життя – смерть, свій – чужий, воля – неволя, Дніпро, Україна, хата, людина, жінка, чоловік, природа, земля, степ, пам'ять, ностальгія, духовність, душа, кохання* и др. Вербализаторы концептов функционируют не как нейтральные наименования, а как стилистически маркированные, сформированные на основе субъективной воли автора.

В работе установлен экспрессивный потенциал лексических и фразеологических единиц как ключевых составляющих, идентификаторов самобытных черт системы выразительно-изобразительных средств идиолекта автора. В рамках индивидуально-авторской системы разноуровневых экспрессивных средств выделены колоративы, представляющие корпус описательно-изобразительных и эмотивно-аксиологических номинаций, доминирование цветов-символов (*жовто-синя далечінь*), спроецированных на модификации традиционных образных представлений, ассоциаций и создание новых, свежих характеристик, неожиданных комбинаций (*срібна сталевість, золота ласка сонця, фіалковий тон лісів, бронзове око, біло-рожеві вінчальні серпанки, чорний шовк жалоби, сірий сум* и др.).

В диссертации структурировано эпитеты, которые обеспечивают характеристики персонажей и фрагментов окружающей среды, эксплицируют языкомышление автора, его языковую картину мира, приоритеты, богатство словаря и образно-ассоциативной палитры. Выявлено, что эпитеты формируют как положительные, так и отрицательные оценочные характеристики дистрибутов: глаза (*янгольські, променисті, чисті, великі і тьмяно-скляні, полинялі, похмурені, затуманені*); лицо (*рум'яне, гостреньке, майже дитяче і жовто-пергаментне, тваринне, кам'яне*).

Осуществлен анализ сравнительных структур, обеспечивающих эволюцию, имплицирования первичного образа, способного моделировать другие художественные средства – метафоры, антитезы, гиперболы, литоты и др. Маркерами идиолекта В. Винниченко являются обратные сравнительные структуры (*синє небо, немов очі у сієї дівчини; зорі, як дівочі очі; сонце червоне, як засоромлена дівчина*).

Охарактеризованы метафоры как результат лингвокреативной деятельности автора. Они отображают глубокую индивидуальность языкомышления и языкотворчества В. Винниченко. Установлены доминантные идиолектные признаки на основе метафорических моделей, среди которых эстетически значимы антропоморфные и комплексные метафорические структуры.

Ключевые слова: идиолект, В. Винниченко, индивидуально-авторский стиль, константы и доминанты идиолекта, концептосфера, ментально-лингвальный комплекс, вербализация, лексическая единица, фразеологическая единица, стилистические средства, экспрессивный потенциал.

SUMMARY

Kotkova L. I. Volodymyr Vynnychenko's idiolect: lexico-phraseological and stylistic components. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in Philology: Specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, 2017.

The thesis presents the first investigation of V. Vinnichenko's idiolect through the prism of the author's individual conceptosphere. It clarifies both the composition of lexical and phraseological units, as well as the stylistic means of the writer's heritage (prose and dramatic works, diary records) that objectify the sphere of concepts, outlook, linguistic thinking and expressive potential of V. Vinnichenko's idiolect.

The constants and dominants of V. Vinnichenko's idiolect are identified and characterized. The author also reveals the composition of lexical and phraseological units along with the stylistic resources, which belong to the means of their verbalization, represent the absolute anthropocentricity of the idiolect and personal fragments of the writer's linguistic outlook, reflect the characteristics of the writer's mental and linguistic complex. The thesis provides the lexical-semantic, phraseo-semantic and functional-stylistic analysis of the lexical and phraseological units of V. Vinnichenko's idiolect as the key components of his linguistic outlook and personal system of expressive means. The semantic plans of lexical and phraseological units are decoded in terms of generation and perception of a literary text against the background of the historical and socio-cultural environment, the level of the individual's speech, ideological and cultural reference points.

Key words: V. Vinnichenko's idiolect, individual author's style, constants and dominants of the idiolect, conceptosphere, mental and linguistic complex, verbalization, lexical unit, phraseological unit, stylistic means, expressive potential.

Підписано до друку 22.03.2017 р. Формат 60x84/16.
Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Тир. 100 прим. Зам. № 094
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26